

01 ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η ξεχασμένη εξάρτηση και το Υπαρξιακό Πρόβλημα της Ελλάδας

■ ΤΟΥ ΡΟΥΝΤΙ ΡΙΝΑΛΝΤΙ

Για πολλές δεκαετίες η έννοια της εξάρτησης αποτελούσε βασικό εργαλείο για την κατανόηση της νεοελληνικής κοινωνίας. Η Ελλάδα δεν προσδιοριζόταν απλώς ως καπιταλιστική χώρα, αλλά ως *εξαρτημένη καπιταλιστική χώρα*. Αυτό δήλωνε μια ιδιαίτερη ποιότητα του ελληνικού καπιταλισμού, έναν συγκεκριμένο τρόπο διαμόρφωσης της οικονομίας, του κράτους, της άρχουσας τάξης, της ταξικής διάρθρωσης, του πολιτικού συστήματος και των διεθνών σχέσεων της χώρας.

Η αντίληψη αυτή έχει σήμερα υποχωρήσει δραματικά, ακόμη και στο μεγαλύτερο τμήμα της Αριστεράς. Η «εξάρτηση» θεωρήθηκε σταδιακά παρωχημένη κατηγορία, κατάλοιπο μιας άλλης εποχής, θεωρητική κατασκευή που υποτίθεται ότι υποβαθμίζει την ταξική πάλη, δεν κατανοεί τη διεθνοποίηση του κεφαλαίου κ.ο.κ.

Μαζί με την εγκατάλειψη της έννοιας της εξάρτησης, μεταβάλλεται η ανάγνωση της νεοελληνικής ιστορίας, και φυσικά περιορίζεται ένα ολόκληρο πεδίο πολιτικών στόχων: εθνική ανεξαρτησία, λαϊκή κυριαρχία, ανάκτηση βαθμών οικονομικής-πολιτικής κυριαρχίας, αποσύμπλεξη από ιμπεριαλιστικούς ιστούς και δίκτυα ελέγχου και χειραγώγησης, αποδέσμευση από μηχανισμούς που περιορίζουν τη συλλογική δυνατότητα και ικανότητα επιλογής της ελληνικής κοινωνίας.

Εξάρτηση και μεταπρατικός χαρακτήρας

Η Ελλάδα είναι αναμφίβολα καπιταλιστική χώρα. Αυτό όμως δεν αρκεί για να περιγράψει την ιστορική της συγκρότηση. Ο ελληνικός καπιταλισμός αναπτύχθηκε σε στενή σχέση με τα ισχυρά διεθνή κέντρα, μέσα από ιδιαίτερες μορφές διαμεσολάβησης, μεταπρατισμού και εξωτερικής εξάρτησης. Η εκχώρια αστική τάξη δεν υπήρξε «θύμα» αυτής της σχέσης: αποτέλεσε οργανικό φορέα της, επωφελήθηκε από αυτήν.

Γι' αυτό οι όροι «καπιταλιστική» και «εξαρτημένη» δεν έχουν το ίδιο ειδικό βάρος. Η εξάρτηση επηρεάζει την ποιότητα και τις μορφές που παίρνει ο ίδιος ο καπιταλισμός στην Ελλάδα, τη διάρθρωση της οικονομίας, τις κρίσεις της, την πολιτική υπερδομή και το ιδεολογικό και πολιτιστικό πλέγμα της κοινωνίας. Η εξάρτηση ως ποιότητα δεν είναι ακίνητη. Εκσυγχρονίζεται, προσαρμόζεται. Ο μεταπρατισμός γνωρίζει πολλές μεταμορφώσεις, χωρίς να χάνεται η ουσία του. Η μεταπολεμική Ελλάδα της οικοδομής, των άδηλων πόρων, των μεταναστευτικών εμβασμάτων και μιας προστατευμένης βιομηχανίας, είναι πλέον η Ελλάδα του ευρώ, των logistics, των ιδιωτικοποιημένων υποδομών, της πράσινης μετάβασης, των data centers και της επιδιωκόμενης μετατροπής της χώρας σε ενεργειακό, διαμετακομιστικό και στρατιωτικό κόμβο.

Υπάρχει όμως συνέχεια μέσα στην αλλαγή: η παραγωγική δομή και οι βασικές επιλογές της χώρας εξακολουθούν να διαμορφώνονται σε μεγάλο βαθμό μέσα σε ένα σύστημα διεθνών ιεραρχήσεων και εσωτερικών κοινωνικών συμφερόντων που αναπαράγει έναν *εκσυγχρονισμένο μεταπρατισμό*, κάτι σαν **μεταπρατισμό 2.0**. Η χώρα αντιμετωπίζεται όλο και περισσότερο όχι ως επικράτεια με κυριαρχία, αλλά ως κόμβος διεθνών ροών. Το παράδοξο είναι ότι η «απεδαφικοποίηση» των ροών απαιτεί μια εντονότερη επανεδαφικοποίηση των υποδομών. Το κρίσιμο επομένως ζήτημα γίνεται ποιος ελέγχει το έδαφος, τους κόμβους και τις ροές, και προς όφελος ποιας στρατηγικής. Περνάμε έτσι από τον κλασικό μεταπράτη-μεσάζοντα μιας περασμένης εποχής, σε χώρα ή χώρο-μεσάζοντα / χώρα-κόμβο.

Ο Μοσκόφ και μια χαμένη σύνθεση

Ο Κωστής Μοσκόφ (1939-1998) υπήρξε ένας από τους πιο προ-

κισμένους αριστερούς διανοητές του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα, και βασικός θεωρητικός για τον «μεταπρατικό χώρο». Είχε επάρκεια θεωρητική αλλά και διαίσθηση, θέτοντας μάλιστα στην κριτική του και τον θετικισμό. Το 1978, σχολιάζοντας με αξιοσημείωτη καθαρότητα τη «σημαντική ιστοριογραφική και κοινωνιολογική παραγωγή που πραγματοποιείται πρόσφατα», επισημαίνει μια «κύρια αδυναμία» της:

«Παραβλέπει την κυριαρχική σημασία των δομών της εξάρτησης μέσα στο γίνεσθαι της νεοελληνικής κοινωνίας, παραβλέπει την κυριαρχική αντίθεση που αναπτύσσεται ανάμεσα στις μεγάλες μάζες του λαού μας, από τη μια πλευρά, και στην αναπτυσσόμενη Δύση, συλλογική μας μητρόπολη, από την άλλη. Παραβλέπει πως η κυριαρχική αυτή κοινωνική αντίθεση της εξάρτησης χαρακτηρίζει το σύνολο των κοινωνικών δομών της χώρας σε όλα τα επίπεδα κίνησης της ζωής, τόσο στο πεδίο της οικονομίας όσο στο πεδίο της πολιτικής και στο πεδίο της ιδεολογίας. Η εξάρτηση είναι συστατικό δομικό στοιχείο της νεοελληνικής κοινωνίας».

Όμως ο Μοσκόφ δεν σταματούσε εκεί. Απέρριπτε ταυτόχρονα έναν λαϊκισμό που υποβαθμίζει τις ταξικές αντιθέσεις, επισημαίνοντας ότι η εξάρτηση «πραγματοποιείται μέσα από εσωτερικές αντιθέσεις της ελληνικής κοινωνίας» και ότι η άρχουσα τάξη είναι αστική τάξη, έστω «ιδιόμορφη, εμπορομεσιτική, μεταπρατική στο σύνολό της». Εδώ βρίσκεται μια σύνθεση που σε μεγάλο βαθμό χάθηκε: Δεν χρειάζεται να επιλέξουμε ανάμεσα στην εξάρτηση και την ταξική πάλη. Η εξάρτηση πάντα διαμεσολαβείται από κοινωνικές τάξεις, οικονομικές ελίτ, πολιτικούς μηχανισμούς, κρατικές δομές και συγκεκριμένα συμφέροντα.

Η σταδιακή εγκατάλειψη της ποιότητας εξάρτηση

Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 αρχίζει, χωρίς τυμπανοκρουσίες, η εγκατάλειψη της ποιότητας εξάρτησης. Στη δεκαετία του 1980 η εξέλιξη επιταχύνεται. Το ΠΑΣΟΚ εγκαταλείπει στην πράξη τα συνθήματα για ΕΟΚ και αμερικανικές βάσεις. Παράλληλα, από τμήματα της Αριστεράς ασκείται επίθεση στις «θεωρίες της εξάρτησης». Η διεθνοποίηση του κεφαλαίου, η θεωρία της «ιμπεριαλιστικής αλυσίδας» και αργότερα η έννοια της αλληλεξάρτησης χρησιμοποιούνται για να υποστηριχθεί ότι δεν έχει πλέον νόημα να μιλάμε για εξαρτημένες καπιταλιστικές χώρες.

Με την περεστρόικα (Γκορμπατσόφ κ.λπ.) προστίθεται η θεωρία της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης: όλοι βρισκόμαστε στο ίδιο πλοίο, η επιστημονικοτεχνική επανάσταση μεταβάλλει τους παλιούς διαχωρισμούς, τα εθνικά όρια χάνουν τη σημασία τους κ.ο.κ. Μετά το 1989, η παγκοσμιοποίηση και η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ενισχύουν ακόμη περισσότερο αυτή την οπτική. Στην Ελλάδα η «ευρωπαϊκή σύγκλιση» γίνεται μια νέα Μεγάλη Ιδέα. Η ένταξη στην ΟΝΕ, το ευρώ, οι Ολυμπιακοί Αγώνες και η οικονομική επέκταση στα Βαλκάνια παρουσιάζονται ως αποδείξεις οριστικής αναβάθμισης της χώρας. Η Χραιοκοπία του 2010 θα έπρεπε τουλάχιστον να προκαλέσει μια ριζική επανεξέταση αυτών των βεβαιοτήτων...

Η ιδιαίτερη περίπτωση του ΚΚΕ

Στο 15ο Συνέδριο (1996) η στρατηγική του ΚΚΕ συγκροτούνταν γύρω από ένα «αντιιμπεριαλιστικό, αντιμονοπωλιακό, δημοκρατικό μέτωπο», ενώ στο 17ο Συνέδριο (2005) μιλούσε για τις «πολιτικοστρατιωτικές εξαρτήσεις της χώρας» και την εκχώρηση κυριαρχικών δικαιωμάτων. Σταδιακά όμως διαμορφώνει μια διαφορετική θεωρητική αρχιτεκτονική. Στο 19ο Συνέδριο (2013) η Ελλάδα εντάσσεται στο ιμπεριαλιστικό σύστημα ως καπιταλιστική χώρα με ενδιαμέση

θέση, ενώ οι διεθνείς σχέσεις προσεγγίζονται μέσα από την ανισόμετρη ανάπτυξη και την αλληλεξάρτηση.

Η μετατόπιση αυτή έχει συνέπειες και στην ανάγνωση της ελληνικής ιστορίας. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της δικτατορίας του 1967. Το 2021 το ΚΚΕ αναφέρει ότι η δικτατορία είχε «την ανοχή και στήριξη των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ», υποστηρίζει όμως ταυτόχρονα ότι «γεννήθηκε κυρίως» από την κρίση του αστικού πολιτικού συστήματος και τις εσωτερικές αντιθέσεις. Το ΚΚΕ συχνά αναφέρεται στις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, αλλά το ουσιαστικό είναι ότι μεταβάλλει τη θέση του αμερικανικού παράγοντα μέσα στην αιτιακή ερμηνεία των εξελίξεων στην Ελλάδα για μεγάλη περίοδο. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία δεδομένου ότι η μεταπολεμική κρατική και στρατιωτική συγκρότηση της Ελλάδας πραγματοποιήθηκε μέσα στο πλαίσιο της δυτικής συμμαχίας, και συνεχίζεται ακόμα πιο έντονα.

Το ευρύτερο πρόβλημα είναι τι συμβαίνει όταν εγκαταλείπονται οι ενδιάμεσοι πολιτικοί στόχοι που προέκυπταν από την ιδιαίτερη θέση της χώρας. Αν κάθε στόχος εθνικής ανεξαρτησίας, παραγωγικής ανασυγκρότησης, ανάκτησης κυριαρχίας ή αποδέσμευσης θεωρείται ανεπαρκής επειδή δεν αποτελεί αυτομάτως σοσιαλισμό, δημιουργείται ένα μεγάλο πολιτικό κενό ανάμεσα στους καθημερινούς αγώνες και στην τελική ανατροπή του καπιταλισμού. Η επαναστατική φρασεολογία μπορεί τότε, παραδόξως, να συνυπάρχει με έναν πρακτικό συστημισμό, μια προσαρμοστικότητα εντός του πολιτικού συστήματος, μια αυτοαναφορική περιχαράκωση και την απουσία συγκεκριμένης εναλλακτικής πρότασης διάνοιξης δρόμων.

Η δοκιμασία του 2010

Η ελληνική Χραιοκοπία του 2010 υπήρξε ίσως η μεγαλύτερη δοκιμασία της θεωρίας ότι η εξάρ-